

РЭЦЭНЗІІ

С. У. ШАХОЎСКАЯ. БЕЛАРУСКАЯ АНАМАСТЫЧНАЯ ЛЕКСІКАГРАФІЯ: ФАРМІРАВАННЕ, СУЧАСНЫ СТАН, ВЕКТАРЫ РАЗВІЦЦЯ. – МІНСК: КРАСНАЯ ЗВЕЗДА, 2012. – 258 с.

У манаграфіі «Беларуская анамастычная лексікаграфія» ўпершыню ў нацыянальным мовазнаўстве праведзена комплекснае даследаванне беларускіх антрапанімічных і тапанімічных слоўнікаў: акрэслены межы і спецыфічныя рысы асноўных перыядаў у развіцці анамастычнай лексікаграфіі, вывучаны асаблівасці структуры слоўнікаў, распрацавана іх разгалінаваная тыпалогія. Работа, адрасаваная прафесійным даследчыкам у галіне лінгвістыкі і анамастыкі, выкладчыкам, аспірантам і студэнтам вышэйшых навучальных устаноў, складаецца з пяці раздзелаў і дадатка. На старонках выдання змешчаны фотаздымкі вядомых беларускіх анамастаў і тых даследчыкаў, у кола навуковых інтарэсаў якіх таксама ўваходзілі мясцовыя ўласныя імёны, прадстаўлены выявы тытульных старонак і фрагментаў некаторых старых анамастычных прац.

Першы раздзел «Беларуская тэарэтычная лексікаграфія: стан, кірункі, праблемы» прысвечаны аналізу напрацовак пераважна айчынных спецыялістаў у галіне навукі пра слоўнікі. Аўтар манаграфіі спыняецца на такіх напрамках дзейнасці навукоўцаў, як даследаванні па гісторыі беларускай лексікаграфіі, распрацоўка тыпалогіі слоўнікаў у сучаснай лінгвістыцы, праектная лексікаграфія, вывучэнне структурна-зместавых асаблівасцей слоўнікаў, лексікаграфічная крытыка, выкарыстанне ў лексікаграфіі сучасных інфармацыйных тэхналогій. І хоць змест раздзела часткова выходзіць за межы акрэсленага ў назве работы С. У. Шахоўскай праблемага поля, ён дазваляе атрымаць уяўленне пра тэарэтычныя і прыкладныя вытокі беларускай анамастычнай лексікаграфіі, пра актуальныя кірункі даследаванняў, якія тычацца тэорыі і практыкі складання слоўнікаў.

У другім раздзеле «Перыядызацыя гісторыі беларускай анамастычнай лексікаграфіі» на падставе аналізу наяўных выданняў аўтарам манаграфіі прапанаваны тры асноўныя перыяды ў гісторыі лексікаграфічнай дзейнасці анамастаў, у працах якіх прадстаўлены беларускі матэрыял: прапедэўтычны (канец XIX ст. – першая палова 1920-х гг.), перыяд станаўлення (другая палова 1920-х – 1950-я гг.) і перыяд інтэнсіўнага развіцця (1960-я гг. – пачатак XXI ст.). Згадваючы слоўнік Ю. Ю. Трусмана «Этымалогія мѣстныхъ названій Витебской губерні» (1897), з якім звычайна звязваецца зараджэнне беларускай лексікаграфічнай традыцыі ў галіне анамастыкі, С. У. Шахоўская лічыць апраўданым разглядаць у якасці першых спроб сістэматызаванай

апрацоўкі мясцовай тапанімічнай лексікі іншыя, ранейшыя работы: «Новый и полный географический словарь Российскаго государства...» (1788), выданні М. П. Барсава «Географический словарь русской земли» (1865) і І. Я. Спрогиса «Географический словарь Жомойтской земли XVI столѣтія» (1888). Варты ўвагі падыход аўтара ў гэтым пытанні падмацаваны падрабязным апісаннем усіх пералічаных прац на старонках манаграфіі.

У рэцэнзуемым выданні змешчаны таксама аналіз структурных і змешчаных асаблівасцей шматлікіх іншых работ, што ўтрымліваюць беларускі анамастычны матэрыял. Аднак улік абсалютна ўсіх такіх прац – задача складаная, тым больш што апошні з выпускаў бібліяграфічнага паказальніка «Беларускае мовазнаўства» абмежаваны 1991 г. Так, напрыклад, не згадваецца ў манаграфіі С. У. Шахоўскай падрыхтаваны М. В. Бірылам праект руска-беларускага слоўніка анамастычнай тэрміналогіі – ці не адзіная спроба такога кшталту ў беларускай анамастыцы. Работа надрукавана ў «Тэрміналагічным зборніку, 87–88» (Мінск, 1993) і ўтрымлівае больш за 850 тэрміналагічных адзінак. Не зусім поўна адлюстравана інфармацыя пра «Матэрыялы для / да слоўніка гідронімаў Гомельшчыны», якія друкаваліся ў міжведамасным зборніку «Беларуская мова». У манаграфіі «Беларуская анамастычная лексікаграфія» прыведзены звесткі пра падборкі гідронімаў, што апублікаваны ў 15–18 выпусках указанага выдання, аднак мясцовыя найменні гідрааб'ектаў можна знайсці таксама ў 19 (Ельскі раён), 20 (Калінкавіцкі, Петрыкаўскі), 22 (Лельчыцкі, Мазырскі, Акцябрскі, Нараўлянскі) і 23 (Лоеўскі) выпусках. Гэтыя даныя ўяўляюцца важнымі, бо, па-першае, работа, якая рэцэнзуецца, мае ў некаторай ступені бібліяграфічны характар, а па-другое, згаданыя гідранімічныя матэрыялы па аб'ёме і ахопе тэрыторыі з'яўляюцца ўнікальным зборам, вартым асобнага выдання.

Трэці раздзел «Структурныя асаблівасці беларускіх анамастычных слоўнікаў» прысвечаны аналізу адпаведных лексікаграфічных работ з пункту гледжання іх мега-, макра- і мікраструктуры. Шмат увагі С. У. Шахоўскай ўдзяляе менавіта мікраструктуры выданняў, вылучаючы наступныя кампаненты слоўнікавага артыкула: зоны намінацыі, варыянтаў, памет, ідэнтыфікацыі, экстралінгвістычнай інфармацыі, дэрыватаў і зону ілюстрацый. Разгляд беларускіх анамастычных слоўнікаў у такім рэчышчы дазволіў аўтару манаграфіі не толькі вызначыць «ідэальную» мадэль слоўнікавага артыкула для падобных лексікаграфічных работ, але і выказаць слушную крытыку ў дачыненні да асобных прац, мікраструктура якіх не ў поўнай ступені адлюстроўвае вызначальныя асаблівасці анімічнай лексікі.

З улікам наяўнасці / адсутнасці пэўных зон С. У. Шахоўскай вылучана 16 мадэлей слоўнікавых артыкулаў, на падставе чаго работы, якія ўтрымліваюць анамастычны матэрыял, падзелены на выданні стандартнай, звужанай і пашыранай мікраструктуры. Аўтарам таксама прапануюцца класіфікацыі слоўнікаў у залежнасці ад макраструктуры і аб'екта лексікаграфічнага апісання. Усё гэта разам з дзвюма адпаведнымі нагляднымі схемамі складае змест чацвёртага раздзела «Тыпалогія беларускіх анамастычных слоўнікаў». Заклучны, пяты раздзел «Перспектывы развіцця беларускай

анамастычнай лексікаграфіі» прысвечаны ацэнцы напрацаванага ў галіне лексікаграфізацыі мясцовых уласных імён і вызначэнню тых напрамкаў (вектараў) у гэтым рэчышчы, якія яшчэ патрабуюць свайго развіцця. Асобна варта адзначыць падрыхтаваны С. У. Шахоўскай праект электроннага зводнага слоўніка беларускай гідранімічнай лексікі, апісанне якога таксама змешчана на старонках рэцэнзуемага выдання. Выбар у якасці аб'екта лексікаграфізацыі менавіта гідронімаў, думаецца, невыпадковы, бо ўласныя назвы водных аб'ектаў, як падкрэслівае сам аўтар, «маюць высокую лінгвістэарычную каштоўнасць» (с. 160), а сістэматызацыя і ўнармаванне беларускай рэгіянальнай гідраніміі, па меркаванні беларускага аномаста І. Л. Капылова, – гэта сёння «праблема дзяржаўнай важнасці». Адзначанае вышэй не толькі дазваляе лічыць апісаны ў манаграфіі праект электроннага зводнага слоўніка актуальным і запатрабаваным, але і вымушае выказаць надзею на з'яўленне яго анлайн-версіі.

Дадатак «Ступень лексікаграфізацыі беларускіх тапонімаў» уяўляе сабой табліцу, у якой з праекцыяй на тэрытарыяльна-адміністрацыйны падзел краіны прыведзены звесткі пра наяўнасць назваў геаграфічных аб'ектаў у беларускіх лексікаграфічных выданнях, даведніках і энцыклапедыях. Як вынікае з назвы дадатка, у дадзеным выпадку ўлічаны толькі тыя работы, што маюць лексікаграфічны характар і выйшлі з друку асобнымі выданнямі, у той час як шматлікія падборкі тапонімаў, змешчаныя ў іншых друкаваных крыніцах (зборніках артыкулаў, матэрыялаў), адлюстравання ва ўказанай табліцы не знайшлі. Разам з тым прапанаваная табліца наглядна дэманструе, што пры належным запаўненні падобная форма арганізацыі бібліяграфічных звестак стане зручным і неабходным дадаткам да поўнай бібліяграфіі па беларускай тапаніміцы.

Такім чынам, манаграфія С. У. Шахоўскай – гэта першы ў беларускай аномастычнай лексікаграфіі грунтоўны крок для пераадолення згаданай у працы алагічнай сітуацыі, «адметнасць якой у тым, што пры амаль поўнай адсутнасці канцэптualaльных работ абагульняльнага характару колькасць разнастайных аспектных публікацый па праблемах гісторыі і тэорыі лексікаграфіі вымяраецца сотнямі» (с. 13). Нягледзячы на зробленыя ў рэцэнзіі заўвагі, у тым ліку суб'ектыўнага характару, выданне «Беларуская аномастычная лексікаграфія» з'яўляецца сур'ёзным і актуальным даследаваннем, у якім асэнсоўваюцца і падагульняюцца лексікаграфічныя набыткі айчыннай навукі аб уласных імёнах, што ў выніку паспрыяе яе плённаму развіццю ў будучым.

В. А. Шклярск (Мінск)